

2. У ВРТЛОГУ ВЕЛИКИХ БРОЈЕВА

Као што смо већ писали, Југославија је у периоду 1992-1994. године забележила хиперинфлацију која у светској економској историји заузима треће место како по дужини трајања од 22 месеца (март 1992 - јануар 1994), тако и по максималном месечном нивоу од 314 милиона или тачније 313.563.558 процената (јануар 1994).¹ Дневна инфлација је износила 62%, а инфлација у само једном часу (60 минута) од 2,03% била је већа од годишњих инфлација многих развијених земаља. Јануарска инфлација из 1994. године прерачуната на годишњи ниво износила је фантастичних 116.545.906.563.330 одсто или 116.546 милијарди одсто.

У време овако високе хиперинфлације у Југославији цене у продавницама су биле исказане у условној јединици - бод, а који је био једнак немачкој марки. Промет је вршен или у немачким маркама или у динарима по тренутном "црном" курсу који се мењао, често, по неколико пута у току дана. Крајем 1993. године штампана је и новчаница од 500.000.000.000 (500 милијарди) динара за коју се на крају није могла купити ни једна немачка марка на „црном тржишту“ код уличних мењача новца.

Тако су (после извршене деноминације динара од 01.01.1994. године, када је једна милијарда динара деноминована у један динар) 13. јануара ујутру улични мењачи новца марку продавали за 500.000, око поднева за 600.000, а увече за 800.000 динара. Подневни "црни" курс марке износио је 14. јануара 900.000, 15. јануара 2.500.000, 16. јануара 3.500.000, 17.

¹ Дуже је трајала хиперинфлација у Никарагви (48 месеци у периоду 1987-1991) и Кини (26 месеци у периоду 1947-1949). Виши максимални месечни ниво постигнут је у Мађарској 1946. године од 420 милијарди процената и у Грчкој 1944. године од 855 милиона процената. Поред тога, Југославија, Пољска и Мађарска су једине европске земље које су током XX века имале по две хиперинфлације.

јануара 5.000.000, 18. јануара 5.500.00, 19. јануара 10 милиона, 20. јануара 14 милиона, 21. јануара 15 милиона динара.

Новац је тако брзо био обезвређиван да је долазило до апсурдних ситуација. Почетком 1994. године (после деноминације у односу једна мијижарда „старих“ динара наспрам једног „новог“ динара) појавио се и метални новчић од 1 динара, али је убрзо за један долар требало издвојити 700 тона тих новчића. Исплата пензија извршена је 17. јануара, а за просечни износ пензије од 4,8 милиона динара на „црном“ тржишту није се могла купити ни једна немачка марка. У исто време килограм јунетине износио је 70 милиона динара, врећица за прање веша од 3 кг коштала је 67 милиона динара.

Разорна хиперинфлација је истискивала националну новчану јединицу - динар из привреде. Новчана маса је у јануару 1994. године износила свега 0,4% у односу на БДП, док се тај проценат у нормалним приликама креће између 25 и 30%. Динар је престао да испуњава такве функције новца као мере вредности, платежног средства, залихе вредности и, добрим делом, функције новца као прометног средства, односно средства размене. Сви су настојали да се ослободе динара тако да је брзина обртаја новца, у време кулминације хиперинфлације, достигла фантастичних 3.673, односно динар је у току само једног дана 10 пута „прелазио из руке у руку”.²

Тешко је било поверовати да ће такво хаотично стање бити прекинуто кроз само неколико дана захваљујући програму др Драгослава Аврамовића када је, између осталог, извршена монетарна реформа (реконструкција) и уведен нови динар.³

² При тако високој хиперинфлацији, због наглог пораста трошкова инфлационог опорезивања, активност реалног сектора се убрзано смањује, а у исто време се повећава склоност ка бекству од домаћег новца, што доводи до драстичног увећања брзине њеног оптицаја.

³ Др Драгослав Аврамовић не само што је био на челу тима који је радио програм сламања хиперинфлације, него се прихватио места гувернера Народне банке Југославије и практично то реализовао. Због резултата које је у томе остварио он ће сигурно у економској историји остати запамћен као један од најпознатијих југословенских економиста XX века. О њему се током 1994. године много писало у целим свету. Да цитирамо само део једног од њих: *“Обично када тражимо пример генија у*

Програмом монетарне реконструкције, између осталог, извршена је и деноминација динара. Под деноминацијом подразумевамо укрупњавање домаће националне валуте путем замене старих у нове новчане знаке у одређеном односу, после чега је једна нова новчана јединица еквивалентна вредности већег броја до тада важећих јединица националне валуте. У истом односу се врши прерачун и свих цена роба и услуга, курса домаће према иностраним валутама, банкарских рачуна итд. Најчешће се то ради “брисањем” одређеног броја “нула”. На пример, после прве деноминације (1.08.1965.) 100 “старих” изједначава се са једним “новим” динаром.⁴

Поред деноминације предузима се и читав низ других мера економске политике како би монетарна реформа била успешна. У земљама које су имале високу хиперинфлацију, новчана реформа често доводи до раста поверења у нову националну валуту. Такав случај је био и у Југославији када је 24.1.1994. године била извршена шеста, по реду, деноминација динара после Другог светског рата. После невероватне хиперинфлације цене и курс су буквално у току једног дана стабилизовани и после тога такви остали и неколико наредних месеци.

економији, ми помињемо Милтона Фридмана... Међутим, ако бих се ја питао рекао бих Драгослав Аврамовић, гувернер Централне банке Југославије и пензионер Светске банке. Главна разлика између Фридмана и Аврамовића се може резимирати речју да је Аврамовић стварни геније, али нема шанси да добије Нобелову награду јер је Србин. У чему је овај српски геније у економији изражен? Упркос стриктним економским санкцијама према Југославији, изобилје у Београду последњих месеци је видљиво у свакој радњи, тезге су пуне потрошне робе ... чак има саобраћајних гужви у Београду и ово се дешава у земљи која је под стриктним нафтним ембаргом већ две године... Најбриљантнији део Аврамовићеве магије је његов успех да стави тачку на хиперинфлацију у Југославији која је износила 60% дневно.” (Davar, Tel Aviv, 3.6.1994)

⁴ Интересантно је напоменути да је после прве деноминације (1965) четврт века, све до друге деноминације (1990) у обичној комуникацији, кориштен “стари динар” у коме су се изражавале цене, а које су званично биле исказане у “новим динарима”. На пример, за робу чија је званична цена 250 динара, скоро сви (па и трговци) ће рећи да је њена цена 25.000 старих динара.

ДЕНОМИНАЦИЈА ДИНАРА

Датум деноминације	Обим деноминације
1.08.1965.	100 динара : 1 динар
1.01.1990.	10.000 динара : 1 динар
1.07.1992.	10 динара : 1 динар
1.10.1993.	1.000.000 динара : 1 динар
1.01.1994.	1.000.000.000 динара : 1 динар
24.1.1994.	12.000.000 динара : 1 динар

Напомена: При последњој деноминацији прво је обим деноминације износио 13,000.000:1, да би после два дана био коригован на 12,000.000:1 динар.

Интересантно је прелистати штампу из времена хиперинфлације и подсети се на тај период. Верујем да ће и читаоцима ове књиге бити интересантно да се и овде подстимо на та времена прелиставајући последњих десетак бројева листа *Политика* из 1993. године.



Политика, уторак – 21.12.1993. године. (цена једног примерка овог дневног листа износила је 1,5 милијарди динара). У тексту под насловом „*Наредни пензијски чек 40 пута већи од претходног*“, између осталог пише: Наредним

чеком пензионерима Србије ће стићи равно 40 претходно исплаћених износа новца! То ће бити трећа рата пензијских аконтација за последњи овогодишњи месец. Исплата би требало да почне у четвртак 23. децембра.

Нова повишица износи – веровали или не – целих 340.187 процената на аконтацију исплаћену у новембру ! На предстојећем чеку најнижа гарантована пензија износиће око 266 милијарди и 720 милиона динара, а највиша пензија 1.430 милијарди динара. До краја године треба да се исплати и четврта рата пензијских аконтација за децембар.

Истог дана (21.12.1993) *Политика* у рубрици Наши парадокси, у тексту под насловом „Три и по хиљаде маркица за једно писмо“ између осталог пише: Јуче је један обичан коверат у београдским поштама коштао – три и по милијарде динара. Зато су Београђани, навикнути на свакојаке ценовне ударе, јуче поново дозволили да буду запањени: већина их је одустајала од куповине коверте и необављена посла напуштали су поштанске просторије.

Остали, који су у кућним фиокама са натписом „свашта за не дај Боже“ пронашли по неки заостали коверат, па се враћали поштанском шалтеру само по поштанску марку, једва да су били боље руке. Велика већина није имала тако ситне новчанице којима би пазарила маркицу за свој архивски коверат. Поштанска марка, посебног папира, дизајна и израде, која још и сигура да ће писмо стићи у руке примаоца удаљеног можда и неколико стотина километара, јуче је коштала тачно – милион динара. Коверат на коју је требало да буде налепљена коштао је дакле тачно три и по хиљаде пута више.

Политика, среда – 22.12.1993. године. Из табеле са заглављем „Цене хлеба и млека“ види се да су за новембар месец и првих двадесетак дана децембра цене хлеба кориговане 7, а млека 13 пута. Прва корекција хлеба била је 2. новембра када је цена векне полубелог хлеба износила 12,5 хиљада динара, а 22. децембра нова цена износила је 4 милијарде динара. Литар пастеризованог млека почетком новембра коштао је 25 хиљада динара, а 21. децембра 9,5 милијарди динара.

Истога дана (22.12.1993) *Политика* (у тексту „*Цигарета ни по новим ценама*“) пише да и после најновијег поскупљења дувана (у просеку, зависно од класе, за пет-шест пута) влада несташица, те да најјефтинија паклица („поинт“, „викенд“, „формула“) кошта 13 милијарди динара, а нешто скупље продају се по цени од 14 милијарди („бест“, „Дрина“, „Београд“), те 15 милијарди динара („класик“). Они који купују „класик-лајт“ морају да изброје 25 милијарди по паклици, односно 26 милијарди ако пуше „Дрину-ексклузив“. Лиценцне цигарете сада коштају 40 милијарди динара.

Политика (у тексту „*У новембру плате увећане 205 пута*“) такође преноси саопштење Републичког статистичког завода по коме је просечна нето плата запослених износила 133.999.789 динара што је номинално 20.547 одсто више него у октобру. Међутим, реална вредност плата је и даље у паду.

Политика, четвртак – 23.12.1993. године. (цена 4 милијарде динара). У тексту „*Званично марка 30, а на улици 45 милијарди*“ и са наднасловом „*Драма на девизном тржишту*“ пише да је марка јуче после 14 часова и званично поскупела са 21 на 30 милијарди динара, те да је улични курс опет измакао официјелном јер на црној берзи у Београду дилери марку откупљују за 38, а продају за 45 милијарди динара.

У тексту „*Нове цене железнице у Србији*“ пише да је на пругама ЖТП Београд превоз од поноћи поскупео у путничком и робном саобраћају за 1.400 одсто.

Политика, петак – 24.12.1993. године. *Политика* пише (у тексту „*Милијарда постаје динар*“) да је Савезна влада на јуче-рашњој седници донела одлуку о још једној деноминацији, по којој ће се сада важеће новчанице замењивати новим без девет нула, те ће од почетка наредне године садашња милијарда динара вредети један динар.

Под насловом „*Опет поскупљује млеко*“ у *Политици* можемо да прочитамо да за литар пастеризованог млека у пластичној кеси (2,8% млечне масти) треба платити 25 милијарди динара, а за литар дуготрајног млека 150 милијарди динара.

Литар јогурта је 80, киселог млека 85, а павлаке 186 милијарди динара

Политика, субота – 25.12.1993. године. У тексту под насловом „Пошта враћа неисплаћене упутнице“ пише се о великим проблемима око исплате пензија, где се између осталог каже да је у протекла два дана откако се исплаћује трећи део децембарске аконтације пензије примила само једна трећина пензионера који треба да их приме преко поштанске службе. У прва два дана није било довољно готовине. Поред тога, поштанска служба је данас писмено обавестила пензијске фондове, као и друге институције надлежне за одговарајућа права социјалне природе (дечији додаци, инвалиднине, социјална давања и слично), да ће им наредних дана вратити око 10 одсто чекова (150-200.000 чекова). У току протекле седмице пошта није била у стању да изврши те исплате због несташице такозваних „ситних“ новчаних апоена у које је тада убрајана и новчаница од 5 милијарди динара. У пензијским фондовима су склони да прихвате захтев поште да се при наредној исплати – уочи новогодишњих празника – пензијска примања заокружују на 50, уместо на пет милијарди како је то било до сада.

„*Нове цене ПТТ услуга*“ је наслов текста у коме пише да су цене ПТТ услуга у домаћем саобраћају у просеку повећане, овога пута, за 1.700 одсто. Телефонска претплата за грађане износи једну милијарду и 62 милиона динара, а импулс 21 милион динара. Тако ће минут разговора из Београда са Краљевом грађане коштати 43, а са Титоградом 108 милиона динара. Једно писмо сада кошта 20 милиона динара, колико и дописница.

Политика, недеља – 26.12.1993. године. У овом броју *Политика* пише о новим ценама хлеба и струје (електричне енергије). Нова цена белог хлеба „сава“ од 600 грама је 100, а полубелог хлеба 80 милијарди динара. Мада је струја пре само четири дана поскупила за 17 пута, јуче је поново дошло до новог „скока“ цена – сада за 15 пута, те ће сада скупљи килват-час износити 240, а јефтинији 143 милиона динара.

„*Усијани Топчидер*“ наслов је једног дужег текста објављеног у листу *Политика* у недељу 26.12.1993. године, а у

њему, између осталог, пише да у моменту кода се појавила највећа новчаница од 500 милијарди динара њена вредност је била око 7 немачких марака. Међутим, само 24 сата касније њена вредност је пала испод 2 марке. На лицу ове новчанице је великан наше поезије Јован Јовановић Змај. Циници су одмах приметили да је на полеђини требало одштампати илустрацију песме „Светли гробови“. Змајеве песме биле су и остале актуелне и сада ће претходна влада моћи да рецитије потоњој: „Где ја стадох ти продужи, још смо дужни ти одужи“.

Они који ових дана добију једног „змаја“ па за њега желе да купе хлеб од само 9 милијарди динара то ће тешко успети јер продавац готово сигурно неће имати ситно. Штампарија у Топчидеру нема ни снаге да штампа ситније апоене, када сваке недеље мора да пушта у оптицај нову новчаницу, бар 10 пута вреднију од претходне.

Услед све убрзанијег рада топчидерске фабрике новца (која ради све три смене) потрошене су залихе хартије на којима се наш динар штампао. Прешло се на хартију за чекове, а нестала је и заштитна нит.

Ове године 1. октобра већ смо имали једну деноминацију када смо са новчаница уклонили шест нула. Немачка марка је је 21. децембра 1992. године вредела 1.500 динара, а овог 37 милијарди динара. На ову потоњу вредност треба додати још 6 нула како би се добила права слика. Тако је марка пре само неколико дана вредела 37 трилиона недономираних динара. Следећу 1994. годину почињемо са деноминацијом и скидањем чак девет нула.

У моменту када је овај текст почео да се пише марка је вредела 170 милијарди, када је завршен 300 милијарди динара, а када га будете читали

Политика, понедељак – 27.12.1993. године. (цена 8 милијарде динара). Уочи календарске Нове године *Политика* пише (у тексту „Дочек само за марке“) да се улазнице за дочек „најлуђе“ ноћи продају по ценама које су исказане у немачким маркама. Тако у Дому Војске Југославије дочек кошта 35, а у ресторану Парк 80 немачких марака. У градским хотелима цене

су нешто више и стају у Југославији, Метрополу и Хајату од 80 до 150 немачких марака, а у Интерконтиненталу 220 немачких марака.

Политика, уторак – 28.12.1993. године. (цена 15 милијарди динара). У текстовима „Поглед у ценовник“ и „Све цене у билионима“ Политика пише да се са највећом нашом новчаницом од 500 милијарди динара једва може у продавницама нешто купити. За њу се јуче могло добити два литра краткотрајног млека или 200 грама сенфа. Милијарде изгледа још брже од милиона излазе из употребе.

Свакодневна поскупљења сада одређују и радно време продавница које су због пописа све чешће затворене. Трговци, како кажу, брже добијају нове ценовнике него што могу да испишу више цене. Због честих промена цена трговци су пре-запослени. Они су и јуче имали много посла, јер је поскупело око хиљаду производа

Килограм сендвич-мортаделе стаје 4.160 милијарди, шваргла је 3.120 милијарди, пикник кобасица кошта 12.770 милијарди, за чајну или сремску кобасицу потребно је око 11.000 милијарди, а за зимску саламу око 20.000 милијарди динара.

Поскупео је и пиринач који сада стаје 1.300 милијарди, за со је потребно 400 милијарди, док је тегла краставца 2.100 милијарди, а ајвара 2.353 милијарде динара. Кутија гриза од 400 грама сада је 1.165 милијарди динара.

Ту су и зачини – литар сирћета је 1.802 милијарде, алева паприка од 100 грама стаје 1.100 милијарди, касица млеченог бибера око 700 милијарди, прашак за пециво је 240 милијарди, а ванил-шећер 120 милијарди динара. Сада је кесица ванил-шећера од само 10 грама скупља од векне белог хлеба од 600 грама.

Вино „Смедеревка“ стаје 1.534 милијарде, „Косовка девојка“ је 1.644 милијарде, а „крстач“ чак 2.520 милијарди динара. „Рубинов“ вињак стаје око 6.100 милијарди, „Навипов“ коњак – 5.700 милијарди, а „манастирка“ 5.400 милијарди динара.

И јуче су испред трафика били непрегледни редови људи који су настојали да дођу бар до једног бокса цигарета. Цена им изгледа није битна јер, како кажу, сутра ће бити још скупље.

Политика, среда – 29.12.1993. године. (цена 40 милијарди динара – тачно годину дана пре тога цена једног примерка дневног листа *Политика* била је 500 динара, а у међувремену је „избрисано“ и шест нула). *Политика* пише да тога дана (29. децембра) почиње исплата четврте аконтације пензије за децембар, те да ће пензионери примити 20 пута више новца него прошле недеље, када је исплаћивана трећа децембарска аконтација. Исплата пензија и у 1994. години вршиће се једном недељно.

Извештавајући о ситуацији на тржишту новца *Политика* пише да је немачка марка на црном тржишту јуче око 13 сати вредела 700 милијарди динара. Штицовани курс кретао се од 900 до 950 милијарди, мада су неки посредници тражили и билион марака за једну марку.

Политика из Подгорице (у тексту „*Писмо скупље од возне карте*“) извештава да је тренутно јефтиније путовати возом од Подгорице до Београда него послати писмо на истој релацији. Препоручено писмо за Београд на подгоричким поштама данас стаје 280 милијарди динара, а возна карта од Бара до Београда, по најновијем ценовнику, свега 137 милијарди динара.

Политика, четвртак – 30.12.1993. године. Поред информације да су цене у унутрашњем ПТТ саобраћају од сада више за 5.075 одсто, *Политика* пише да свако ко у свом поседу има једну једину немачку марку од јуче у 15 сати је динарски билионер јер је толики био продајни курс немачке марке. Званични курс немачке марке је 600 милијарди динара и улица је тако победила све званичне монетарне институције. Подсетимо се да је званични курс немачке марке тачно годину дана пре тога (30.12.1992) износио 46.000 динара, а у међувремену је „избрисано“ и шест нула).

Извештај са девизног тржишта

Курсеви се примењују од 30. 12. 1993. године

Курс у динарима

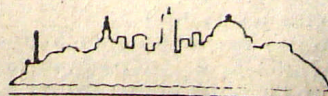
Земља	Важи за	Продајни за девизе	Куповни за девизе	Куповни за ефективу
Аустралија	1 долар	713333290456	709066092308	677158118154
Аустрија	1 шилинг	88105458591	87578406994	85388946820
Белгија	1 франак	29772070045	29593971920	28780137692
Канада	1 долар	792856530938	788113620484	752648507562
Данска	1 круна	158618935926	157670068911	153334142016
Финска	1 марка	185217225481	184109246067	179046241800
Француска	1 франак	181862106735	180774197821	175802907381
Немачка СР	1 марка	619088033331	615384615385	600000000000
Грчка	1 драхма	4313515152	-	4094764455
Ирска	1 фунта	1504400264918	-	1428107822769
Италија	100 лира	62606057194	62231544389	60675755779
Јапан	1 јен	9448597109	9392075093	8969431713
Кувајт	1 динар	3527602487850	3506500179847	3348707671754
Холандија	1 гулден	552734030177	549427545450	534318287950
Норвешка	1 круна	142937364307	142082305298	138175041902
Португалија	1 ескудос	6078642791	6042280022	5770377421
Шведска	1 круна	127874202105	127109251743	123613747320
Швајцарска	1 франак	731010648437	726637703382	708471760797
В. Британија	1 фунта	1589632714636	1580123446154	1536670051385
САД	1 долар	1056166561237	1049848516005	1020977681815
Евр. обр. јед.	1 ЕКУ	1196634021449	1189475692308	-
Шпанија	1 пезета	7519323543	7474342545	7137997130

Обрачунски долар износи 1053007538621 динара.

**НОВЕ КАМАТЕ НА
БЛАГАЈНИЧКЕ ЗАПИСЕ**

40290,25% месечно на 95 дана

35035,00% месечно пре рока



БЕОБАНКА

У скривеним трансакцијама међу предузећима једна немачка марка вредела је и до 1,5 билиона динара. Жиралних динара упркос очекивањима није било довољно да би курс

порастао (како су неки дилери очекивали) и неколико пута. Ипак није искључено да ће се то догодити данас, а није био ни занемарљив јучерашњи раст штуцованог курса од преко 60 одсто.

У истом броју са наднасловом „*Динар више никоме није потребан*“ *Политика* објављује текст „*Банци боља роба него новац*“ у коме пише да већ неколико месеци „Агробанка“ примењује такозвани „натурални модел враћања кредита“. Једноставније речено онај ко је узео кредит може да га врати у роби. Тако се, ето, и једна банкарска организација, дакле искључиво финансијска институција, одлучила за неку врсту трампе. Инфлација је последњих месеци таква да је обрачун у динарима готово бесмислен, а сам динар више никоме није потребан, па ни банкама.

У „Агробанци“ кажу да се капитал њихове банке само у првом полугодишту топио око 50 одсто месечно и то је водило у катастрофу. Неке банке су ишле у куповину девиза да би заштитиле свој потенцијал, а ми смо се одлучили за ову меру.

Политика, петак – 31.12.1993. године. Поред информације да је струја (електрична енергија) поскупела за 2.351 одсто, *Политика* извештава са јучерашње конференције за штампу Савезног завода за статистику, где је саопштено да је инфлација у децембру у односу на новембар износила 178.882 одсто. То значи да је инфлација у децембру била око 28 одсто дневно или 1,05 одсто на сат. Годишња инфлација износи 116 билиона одсто. Због високог раста цена бројних прехранбених производа, трошкови живота у децембру су, у односу на новембар, увећани за 283.900 одсто.

Југословенски друштвени производ мањи је за 30 одсто него у претходној години и процењује се да износи око 9,5 милијарди долара. Индустијска производња мања је за 37,4 одсто у односу на претходну годину, а реална вредност зарада опала је за 61 одсто у 1993. у односу на 1992. годину.

Просечан обим производње из 1993 године приближан је нивоу производње из 1966. године, а национални доходак по становнику раван је ономе из 1963. године.

3. ТРИ ИСТИНИТЕ ПРИЧЕ

Петар К. – један од директора великог производног предузећа:

Због хиперинфлације која је у земљи имала огромне размере, нарочито последњих месеци 1993. и у јануару 1994. године, на крају је било и званично обустављено кориштење чекова и плате запосленим нису могле да се исплаћују безготовински већ само у готовом новцу. У Службу друштвеног књиговодства (СДК) смо тада слали камион да би у њега могли сместити огромну количину новчаница за исплату плата наших, више од 4.000, радника. Камион је одлазио рано, пре свитања, да би заузели ред пред СДК како би у току радног дана успели да добијемо новац за плате. Када камион са новцем стигне у предузеће следи вишечасовно разврставање плата у коверте за сваког запосленог радника. Запослени би, по правилу, коверата са платом добили у касним вечерњим часовима и онда журили у продавнице (уколико нису затворене због завршетка радног дана) да за њих нешто купе, или код уличних мењача новца (који су радили нон-стоп) да динаре промене у немачке марке. Испред улаза у моју зграду стално је био „мој“ улични мењач и код њега сам редовно када добијем плату све динаре замењивао у немачке марке, а онда – када би ишао у продавницу – по потреби немачке марке мењао у динаре.

У почетку сам, док хиперинфлација није достигла чудовишне размере, највећи део плате мењао у немачке марке, а мањи део остављао у динарима како бих са њима сутрадан пре поласка на посао на киоску купио новине и цигарете. Али инфлација се убрзавала и ја сам по инерцији своју тек добијену плати, по повратку са посла код „мога“ уличног мењача, заменио за 30 немачких марака (по „црном“ курсу од 2,5 милиона динара за једну немачку марку), а остатак оставио у динарима. Пењући се уз степенице

закључио сам да ми је остало много динара, те да бих могао купити још 2 немачке марке и да ће ми – и после тога – преостали динари бити довољни да сутра купим јутарње новине и кутију цигарета. Ушао сам у стан, оставио ствари и одмах се вратио са 5 милиона динара са намером да купим још 2 немачке марке. Али „мој“ мењач ми сада за 2 немачке марке тражи 6 милиона динара. Подсетих га да сам код њега само пре пет минута куповао немачку марку по курсу од 2,5 милиона динара, а он ми одговори да су му управо пре минут-два „газде“ јавиле да је курс немачке марке промењен са 2,5 на 3 милиона динара.

Од тада не само да све динаре одмах мењам у немачке марке, него када са породицом одлазим у ресторан на недељни ручак, немачке марке мењам у динаре непосредно пред полазак у ресторан и од конобара, када од мене прими поруџбину за ручак, одмах тражим рачун и плаћам га пре него што поручено јело и пиће стигне на наш сто. Цене у ресторанима су изражене у бодовима, а вредност бода се некада мењала и по неколико пута у току дана, тако да је велика вероватноћа да би рачун, уколико бих га плаћао после завршеног ручка, био за неколико милиона динара већи.

Винко К. – један од директора великог, тада још увек успешног, спољнотрговинског предузећа:

Неколико дана пред Нову 1994. годину моји службеници у предузећу су целу ноћ радили платне листе како би ујутру рано покушали да исплатимо плате. Моја плата је тада износила неколико милијарди динара и са супругом сам се пред полазак на посао договорио да за плату купим два прасета јер за Нову годину очекујемо доста гостију. Међутим, тог дана у Служби друштвеног књиговодства (СДК) није било довољно новчаница и моје преузеће није могло да исплати плате. Плате су, иначе у то време, исплаћиване у готовом новцу (и довожене комбијима пуним новца), јер да бих подигао плату требао сам да утрошим неколико десетина чекова, са којима су банке оскудевале и нерадо их давале становништву, а на крају их – крајем 1993. и почетком

1994. године – и званично престале да користе. Платне листе су “преноћиле” и следећег јутра сам могао рачунати само на једно прасе. Међутим, због несташице новчаница у СДК, плате су исплаћене тек предвече када сам отрчао до месаре и констатовао да је плата “довољна” тек за један килограм меса. Изнервиран одустао сам и од тога. Када сам дошао кући предао сам супрузи гомилу новчаница, али већ је било касно за било какву куповину јер су радње биле затворене. Сутрадан је супруга за моју милијардерску плату купила пар конзерви сардина.

Ненад Д. – незапослени:

Све док је постојала могућност коришћење чекова код банака од хиперинфлације сам могао да издржавам себе и своју избегличку шесточлану породицу. Та ми је било све лакше како се убрзавала хиперинфлација.

У банци нисам имао проблема да добијам чекове јер мој рачун није никада (ни једног дана) био у „минусу“. У једној самопослузи радила је моја пријатељица код које сам свакога јутра чекао да јој се у каси од продаје сакупи у готову динара довољно да се купи 10 немачких марака код уличних мењача новца. За добијене динаре предао бих јој попуњене чекове. Тако на пример, ако је тога јутра курс немачке марке био 100 милиона динара, ја сам попуњавао чекове на милијарду динара. При крају радног дана, курс немачке марке порастао би, на пример, на 160 милиона динара, а ја бих продао 7 марака и за добијених милијарду и 120 милиона динара, одмах би на свој рачун у банци уплатио једну милијарду динара, тако да би у истом дану салдо на моме рачуну остао непромењен. Тога дана ми је остало 3 немачке марке – од којих су две остајале мени, а једну марку бих давао пријатељици из самопослуге – и 120 милиона динара – за куповину основних кућних потрештина у истој самопослузи.